

(Vervolg Ikonen, een geschiedenis)

Ikonostase kerk Moeder Gods Smolensk

Koningsdeuren

Moeder Gods van Vladimir

In Novgorod ontwikkelt zich ook de ikonostase, de beeldenwand tussen de gelovigen in de kerk en het Heilige der Heiligen. In de Byzantijnse traditie vormt een laag hekwerk, het templon, (Gr. afsnijden, afzonderen) de afscheiding. In het boek Exodus 26,26-34 is al sprake van een dergelijke afscheiding, waarachter de ark geplaatst kan worden.

Tussen de verschillende panelen van dit hekwerk staan zuilen die een architraaf dragen, waarachter zich een gesloten gordijn bevindt, dat op speciale momenten in de liturgie in het midden geopend wordt, opdat de priester zichzelf of het Boek en de Gaven aan de gelovigen kan tonen. Op het hekwerk staan iconen van belangrijke heiligen en feesten. De hoeveelheid iconen neemt in de loop van de tijd toe en wordt gestapeld en daaruit vormt zich een wand met iconen, die volgens een bepaalde ordening boven en naast elkaar worden geplaatst, de zogenaamde ikonostase. Een beroemde Russische ikonenschilder en leermeester Theophanus de Griek (ca. 1335-1405/15), afkomstig uit Constantinopel, heeft in Novgorod gewerkt. Hij borduurt voort op zijn Byzantijnse achtergrond, maar door kleurgebruik en aanpassing aan de omstandigheden in het Russische noorden, en door het gebruik van Kerkoslavische bijschriften worden deze schilderijen beschouwd als een waarlijk Russisch product. Een Griekse schilder is wederom een van de grondleggers van de Russische schilderkunst. Zijn meest beroemde leerling is de monnik-schilder Andrej Rublev (ca. 1360-1430).

De macht verschuift naar het gebied rond Moskou. De zoon van de grootvorst van Kiev, gaat na de dood van zijn vader naar het zuiden om de macht over te nemen. Met de ikoon van de Moeder Gods Vladimirskaja keert hij terug naar het noorden, dat steeds belangrijker wordt. Intussen is ook Moskou tot bloei gekomen en zal het centrum worden van wereldlijk en kerkelijk gezag. In 1325 vraagt de grootvorst van Moskou, de metropoliet van Vladimir

naar Moskou te komen als 'bouwpastor'. In 1326 begint de bouw van de Onthapeniskathedraal op het Moskouse Kremlin. Ook de namen van Theophanus de Griek en Andrej Rublev duiken weer op.

In 1453 valt Constantinopel onder de Turken en eindigt de christelijke, Byzantijnse periode. De patriarch behoudt zijn residentie in Constantinopel, maar de vorst en de metropoliet van Moskou voelen er weinig voor zich te richten naar een patriarch, die in een niet-christelijk land resideert. Zij besluiten zichzelf uit te roepen als de rechtmatige opvolgers van de Byzantijnse keizer en de patriarch. De band met Constantinopel wordt doorsneden. Moskou wordt de hoofdstad van de christelijke wereld, of volgens de grootvorst van Moskou, 'het derde Rome'.

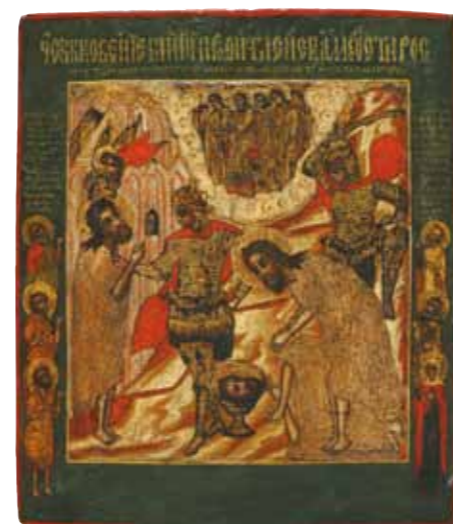
In 1479 is de nieuwe kerk, gebouwd door de Italiaanse bouwmeester Aristotele Fioraventi, gereed als nieuw onderkomen voor de Moeder Gods Vladimirskaja. Vele buitenlandse architecten worden geraadpleegd, en drukken hun stempel op de bouwwerken. De westerse invloeden zijn zichtbaar. De schilderkunst, niet meer beïnvloed door Byzantium wordt vrijer, er ontstaat een 'nieuwe kunst'. Een beroemde exponent van de stroming is de ikonenschilder Dionisij (1430/40-1503/08). Hij probeert een eigen stijl te ontwikkelen, waarin ook ideologie en politiek een plaats krijgen. Soms is er zelfs sprake van verwijzingen naar contemporaine gebeurtenissen. Hij schildert in lichte en heldere kleuren. Zijn stijl wordt bewonderd door vorsten en de kerk. Voor de vele opdrachten om kerken en kloosters van muurschilderingen en iconen te voorzien, trekt hij met zijn artel, een soort genootschap van ikonenschilders, door Rusland.

Drs. Ina Kragten-Belt
(wordt vervolgd)

IKOON VAN DE MAAND

Op deze Russische ikoon (ca. 1700) is de Onthoofding van Johannes de Voorloper, een kerkelijke feestdag in de Russisch-orthodoxe Kerk, afgebeeld. Links is te zien hoe een soldaat van koning Herodes Johannes wegvoert uit de gevangenis. De kroon die door een engel boven het hoofd van Johannes wordt gehouden, verwijst al naar zijn naberevende martelaarschap. Rechts op de ikoon wordt de onthoofding van Johannes uitgevoerd door de beul, die zijn zwaard trekt. In het midden van de ikoon is de onthoofding een feit: daar ligt het afgehouden hoofd op een schaal. De onthoofding geschiedde op bevel van Herodes na een verzoek van Salomé. Deze stiefdochter van de koning had hem door haar dans zo buiten zinnen gebracht dat hij haar verzocht een wens te doen, waarop zij het hoofd van Johannes vroeg. Geheel bovenaan, in een wolkenband zien Christus Pantokrator en engelen neer op de gebeurtenissen.

Zes randheiligen, van wie de namen niet eenduidig zijn te vertalen, kijken op naar het schouwspel. Links staat de apostel en evangelist Johannes en onder hem zijn twee martelaren afgebeeld. Rechts staan de heilige Nikolaas van Myra, een kloosterstichter en grootmartelares Paraskeve. Te zien in het: Ikonenmuseum Kampen, Buiten Nieuwstraat 2, Kampen

RECENTE SCHENKING

Onlangs mocht het museum een schenking ontvangen van één van onze leden. Het gaat om een Bulgaarse ikoon in levendige kleuren, voorstellende Christus Pantokrator. Christus is hier in een frontale positie afgebeeld en voor-zien van een zilveren nimbus. Hij zegenet de beschouwer van de ikoon. Rond de wijdingsopschriften zijn barokke cartouches aangebracht. De schenking betekent een aanwinst voor ons museum.

TENTOONSTELLING 'INSPIRATIE EN IKOON'

Van 30 januari tot en met 1 maart was World Press Photo Kampen te gast in het museum. De daarop volgende, nieuwe, tentoonstelling 'Inspiratie en ikoon' is te zien van 24 maart tot en met 5 september. Hierbij staat het leven en werk van Agnes van den Brandeler (1908-2002) centraal. Haar werk, waarin de vele reizen die ze maakte tot uitdrukking komen, kent een grote diversiteit aan stijlen. Ze heeft zich zelf bekwaamd in het schilderen van iconen.

COLOFON

De Nieuwsbrief is het contactorgaan van de Vereniging 'Vrienden van het Ikonenmuseum' te Kampen en verschijnt minimaal tweemaal per jaar. Leden, donateurs en sponsors ontvangen de Nieuwsbrief gratis en hebben gratis toegang tot het Ikonenmuseum.

Redactie

Ina Kragten: inakragten@solcon.nl,
Aly Brug: alybrug@hetnet.nl
Cees Sanders (eindredacteur):
wijsanders@ziggo.nl

Aan deze editie van de Nieuwsbrief werkten mee: Ina Kragten, Aly Brug, Cees Sanders en Harry van Biessum. Fotografie: Aly Brug, Ina Kragten.

Redactieadres

Per e-mail: wijsanders@ziggo.nl.
Per post: Burgwal 25, 8261 EN Kampen
of p/a Ikonenmuseum Nieuwsbrief,
Buiten Nieuwstraat 2, 8261 AV Kampen.

Lidmaatschap van de Vereniging

Opgave lidmaatschap via bovengenoemde correspondentieadressen en via de website www.ikonemuseumkampen.nl.
Telefoonnummers:
038-2303775 en 038-3858483.
Enkel lidmaatschap minimaal € 30 of dubbel lidmaatschap minimaal € 40 per kalenderjaar. ING 6641.26.693 t.n.v. de Vereniging. De bijdrage / contributie is aftrekbaar van de belasting.

Openingstijden van het Ikonenmuseum

Dinsdag- en woensdagmiddag
van 13.00 – 17.00 uur
en op donderdag, vrijdag en zaterdag
van 10.00 – 17.00 uur.
Groepsbezoek en rondleidingen op afspraak. Telefoon 038-3858483.

Adres van het Ikonenmuseum

Buiten Nieuwstraat 2, 8261 AV Kampen
Telefoon: 038-3858483
E-mail: info@alexanderstichting.nl
Website: www.ikonemuseumkampen.nl

@Ikonenmuseum

Ikonenmuseum Kampen

Ontwerp en drukwerkbegeleiding
Studio-88 • Voorstraat 88 • Kampen
www.studio-88.nl

IKONENMUSEUM
KAMPEN

NIEUWSBRIEF

Nr. 19 • VOORJAAR 2015

Contactorgaan van de Vereniging 'Vrienden van het Ikonenmuseum Kampen'

Onthoofding van Johannes de Voorloper

MARIA MAGDALENA, DE APOSTELGELIJKE

Vooraf

Maria Magdalena is in de Latijnse kerk vooral bekend en geliefd vanwege het feit dat ze een berouwvolle zondares zou zijn. Het is de westerse traditie, die Maria, afkomstig uit Magdala gelijkstelde met zowel Maria de zuster van Martha en Lazarus, als met de boetvaardige zondares uit Lucas 7:36-50. Vooral paus Gregorius de Grote heeft in zijn preken (6e eeuw) bijgedragen aan de overtuiging dat 'Maria, die Magdalena genoemd wordt' en Martha's zuster één en dezelfde persoon waren. Door de koppeling met de zondares, die de voeten van Jezus zalfde in het huis van Simon, is zij de geschiedenis ingegaan

als een aantrekkelijke en zondige vrouw, die dank zij Jezus tot inkeer kwam en boete deed. Zo ontstond het beeld, dat de Latijnse kerk welgevallig was.

Het beeld van de gevallen vrouw, de zondares die haar leven lang boete deed. Op haar naamdag werd de heilige Maria Magdalena als Boetelinge gevierd. Pas in 1969 toen de heiligenkalender is herzien, werd opgetekend dat haar dag 'slechts van toepassing is op degene aan wie Christus na de opstanding verscheen en geenszins op de zuster van de H. Martha, noch op de zondares aan wie de Heer de zonde vergaf'. Het beeld van de boetelinge, dat 400 jaar lang van officiële zijde is gepropageerd, lag daarmee in scherven, maar wie was Maria Magdalena dan wel?

Onderzoek

De bijbel geeft niet veel informatie over haar. In Lucas lezen we dat ze werd bevrijd van zeven duivelse geesten en dat ze Jezus vergezelde. Maria Magdalena was aanwezig bij de kruisiging en de graflegging. De evangelist Johannes vermeldt dat ze de eerste was die zag dat Jezus' graf geopend was. Zij bleef, in tegenstelling tot andere leerlingen die het lege graf aanschouwd hadden, bedroefd achter in de tuin en zag de opgestane Christus voordat Hij aan anderen verscheen. Daarbij kreeg ze de opdracht de opstanding te verkondigen aan de apostelen. Volgens een deel van de mytevorming rond haar persoon was deze opdracht het begin van haar apostolische arbeid, niet alleen in Judea, maar in vele landen tot in Gallië, het huidige Frankrijk, aan toe.

Andere bronnen dan de bijbel, bijvoorbeeld geschriften gevonden in 1945 vlak bij Nag Hammadi in Egypte, maken het ons mogelijk een beeld te vormen van de vroegkerkelijke traditie en de plaats van Maria Magdalena daarin. In enkele apocriefe boeken, zoals de evangeliën van Thomas en Maria zijn teksten aan haar geweid. Dergelijke gnostische en apocriefe geschriften hebben een stroom van publicaties op gang gebracht. Niet alleen fictie, zoals de bekende roman van Marianne Frederiksson en de thriller 'De da Vinci

Code' van Dan Brown. Diepgravende studies op basis van de oude bronnen, maar ook oude legendes, zoals deze uit de 4e eeuw die verhaalt dat Maria Magdalena de heilige graal naar Frankrijk gebracht zou hebben, leidden ons naar 'andere waarheden' en fascinerende veronderstellingen naast de formele waarheid van het kerkelijk gezag. Uiteraard heeft ook de feministische theologie zich ontfermd over Maria Magdalena. Het voert te ver om in het kader van dit artikel dieper in te gaan op deze zoektochten, maar interessant zijn ze wel.

Icoon uit bezit Anna Paulowna

lowna, dochter van tsaar Paul I kreeg als bruidsschat o.a. kerkzilver, ikonen en geschriften mee, die haar in staat moesten stellen een Russisch-orthodoxe kapel in te richten. De traditie wilde namelijk dat grootvorstinnen uit het huis Romanov ook na hun huwelijk het orthodoxe geloof trouw zouden blijven. Anna Paulowna richtte in al haar paleizen in Nederland en België kapellen in om haar geloof te kunnen belijden. In Nederland bestaat slechts op één plaats, namelijk in het Noord-Brabantse Esdonk, een devotie tot Maria Magdalena. De devotie heeft te maken met het volksgeloof dat ziekten en ongemakken op symbolische wijze kunnen worden overgedragen door ze te vernagelen. Hiertoe werden spijkers in een boom geslagen, spijkers geofferd enz. De devotie dateert uit de zestiende eeuw. Ze richtte zich aanvankelijk vooral op Maria Magdalena. In de 19e eeuw ontstond meer belangstelling voor het in de kapel aanwezige Christusbeeld.

Byzantijns orthodoxe kerken

De vermenging van verschillende figuren in de persoon van Maria Magdalena heeft in de oosterse traditie niet plaats gevonden. Daar bleef zij de enkele figuur, die ze in de Bijbel is: getuige van de opstanding. Ze wordt niet als 'boetelinge' gevierd, maar als de mirredragende vrouw. Niet de vrouw die de voeten van Jezus zalfde, maar zij die samen met anderen het dode lichaam van haar meester ging zalven. Dit duidt bepaald niet op een figuranterol. Een aantal kerkvaders uit de oosterse traditie tekent haar dan ook nadrukkelijk als discipel en apostel. Maria Magdalena, de apostelgelijke.

(vervolg Maria Magdalena, de apostelgelijke)

Ook in de Byzantijnse traditie zijn vele legenden ontstaan. Zo wordt er verteld dat Maria Magdalena tijdens een maaltijd met keizer Tiberius Caesar sprak over het sterven en de opstanding van Christus. Spottend reageerde Caesar dat het ei in haar hand nog eerder rood zou kleuren dan dat een mens zou kunnen opstaan uit de dood. Onmiddellijk werd het ei rood. Dit zou het begin zijn van de traditie met Pasen eieren te kleuren. Mensen hebben nu eenmaal behoefte aan tot de verbeelding sprekende verhalen naast de formele leer, die door het kerkelijk gezag verkondigd wordt.

Cees Sanders

Literatuur:

- Margaret Starbird: *De vrouw met de albasten kruik*, 1995.
- Esther de Boer: *Maria Magdalena; de mythe voorbij*, 1996.
- Spapens en Van Kemenade: *366 Heiligendagen*, 2005.

HET GESCHENK VAN DE HOLY TRINITY CHURCH

Wie ooit York bezoekt, doet er goed aan de Holy Trinity Church binnen te lopen. Het is even zoeken, want in eerste instantie passeert men ongemerkt deze kleine 15e eeuwse kerk. Maar bij zorgvuldig kijken is de ingang snel gevonden.

Het was in het voorjaar dat ik deze bijzondere kerk bezocht. Vanuit de bedrijvigheid in de Goodramgate opeens de stilte binnen. Op het kerkhofje bloeiden tussen de rustieke zerken en stèles de hyacinten naar hartenlust. De oude boom even terzijde van de ingang was nog bladloos, de stam en de warrige takken vertelden het verhaal van gelovigen door de eeuwen heen, die in de Holy Trinity troost en bemoediging zochten. De naar rood zwemende kerkmuur van grillige bakstenen was een volmaakte achtergrond. Ik zakte op een wiebelige bank neer en verbaasde me over zoveel doorleefde schoonheid. En al was dit alles omsloten door oprukkende nieuwbouw, en al waren de geluiden van de Goodramgate goed te horen, het was mogelijk je van alles af te sluiten. Verveerde grafstenen, onleesbare namen en vogels die ritselden tussen dood blad. Twee jonge vrouwen namen plaats op een muurtje en begonnen hun lunch. Langzaam stond ik op en ging eerbiedig de kerk binnen. Aan de ingang stond een stoeltje, een gebarsten koffiekop was er half onder weggeschoven. Binnen was het stil, de suppoost had zich kennelijk teruggetrokken in goed vertrouwen. Was de buitenkant alleen al een bezoek waard, de binnenkant was dat mogelijk nog meer. Er leek iets tussen banken, altaar, preekstoel en biechthokjes te zweven, wat ik niet kon benoemen. Had het te maken met de naam van de kerk: de Heilige Drie-eenheid? Kwam

Maria Magdalena met rood ei

Maria Magdalena met albasten kruik en ei

IKONEN, EEN GESCHIEDENIS DEEL 3

In de tweede aflevering van dit verhaal in Nieuwsbrief 18, ben ik ingegaan op de ontwikkeling van de ikoon uit de voor-, en vroegchristelijke traditie, het Gods-Mens wezen van Christus en de Drie-eenheid van Vader, Zoon en Heilige Geest, uitmondend in de beeldenstrijd. De beeldenstorm of iconoclasme komt ter sprake, waarbij de verering van een beeld werd verboden, maar uiteindelijk in 843 weer werd toegestaan.

DE ONTWIKKELING VAN DE IKONEN IN RUSLAND

Het is bekend dat door de handelscontacten met het christelijke Byzantium er al christenen woonden in de Kievo Rus' voor de officiële kerstening in 988. Ook missiepogingen vanuit Bulgarije en Bohemen in de negende eeuw zijn opgetekend. In de tiende eeuw was Kiev een belangrijke handelsstad op de route Skandinavië-Novgorod-Constantinopel. Vorstin Ol'ga (890-969) heeft grote sympathie voor het christendom en laat zich in 957 dopen in de Hagia Sophia in Constantinopel.

Zij neemt geestelijken uit Constantinopel mee om de christenen in haar stad te bedienen. Haar zoon een overtuigd heiden, maakt alles wat zijn moeder bewerkstelligd heeft weer ongedaan. Maar haar kleinzoon Vladimir, aanvankelijk een heiden, heeft het christendom tot staatsgodsdienst gemaakt. Uit de verslagen van zijn gezanten, die hij naar verschillende landen had gestuurd om daar ter plekke de religies te onderzoeken, sprak hem vooral de beschrijving aan van de goddelijke macht, die de Byzantijnse keizer bezat als de plaatsvervanger van God op aarde, alsmede de pracht en praal en het schitterende gezang. Hij liet dit onderzoeken, in verband met zijn voorgenomen huwelijk met de zuster van de keizer, die in eerste instantie geen toestemming verleende, en verlangde dat deze polytheïst zich zou bekeren tot het juiste geloof. In het jaar 988 laat Vladimir zich dopen en zijn gehele volk met hem. Alle Russische vorstendommen worden onder zijn gezag gebracht. De oude Russische dondergod Perun wordt de profeet Elia, die in zijn vurige wagen naar de hemel stijgt, de zonnegod Dasbog wordt Christus. Zo krijgen alle heidense goden hun christelijke equivalent. Het feest van de geboortegod Rod-Rozanicy op de winter-zonnewende, wordt het feest van de Geboorte van Christus.

Om de bruid van Vladimir passend te ontvangen worden architecten, en andere kunstenaars uit Constantinopel ontboden om

Plattegrond Kiev 11e eeuw

Byzantijnse kerk

Vurige hemelvaart van Elia